

3 DUBBELE FINALITEIT

Info over de vakfiche

Geldig van 1 januari 2026 tot en met 31 december 2026. Je gebruikt deze vakfiche voor deze studierichting in de **3de graad dubbele finaliteit**: commerciële organisatie.

Waarom leer je dit vak?

Het vak economie leert je kritisch reflecteren op de actualiteit vanuit een economisch perspectief, zodat je als een kritische en weerbare burger kan participeren aan onze samenleving.

Het bestuderen van basisconcepten en indicatoren geeft je inzicht in zowel macro- als micro-economie. Je leert reflecteren over de gevolgen van vrije marktwerking en steeds groeiende productie. Daarnaast ontwikkel je een kritische houding tegenover bepaalde denkwijzen in de economische wetenschap. Een mensgerichte economie die zich ontwikkelt op een duurzame manier draagt bij tot een betere en leefbare wereld. Daarom leer je ook reflecteren over de rol en verantwoordelijkheid van de consument, onderneming en overheid in dit proces.

Hoe gebruik je deze vakfiche?

Een vakfiche bevat alle informatie die je nodig hebt om te studeren en om je examen met succes af te leggen. We geven je dus niet alleen de leerstof maar ook uitleg over hoe het examen verloopt, wat je moet meebrengen, hoe we je examen beoordelen en welk cursusmateriaal je kan gebruiken om je voor te bereiden.

In het hoofdstuk *Wat moet je leren?* gebruiken we altijd dezelfde symbolen, zodat duidelijk is voor jou wat je moet kennen en kunnen op het examen.

Leerdoel

Bij elk hoofdstuk krijg je eerst een korte beschrijving van het leerdoel: een algemene omschrijving van de competenties die je moet verwerven.

Dit moet je **kunnen**

Hier vind je wat meer in detail terug wat je moet kunnen aan de hand van de leerstof die je gestudeerd hebt. Je bereidt je voor op het examen vanuit concrete problemen en situaties.

Extra info

Soms geven we extra info of verwijzen we naar een vorig hoofdstuk.

Wat moet je leren?

De economie als systeem

Economische kringloop

Je analyseert de relaties tussen de economische actoren aan de hand van een kringloopschema. Je reflecteert over economische modellen en over duurzame economische ontwikkeling.

Je legt de relaties tussen de economische actoren gezinnen, bedrijven, overheid, financiële instellingen en buitenland in een economische kringloop uit.

Je licht toe op welke markt de economische actoren actief zijn: de productmarkt, de arbeidsmarkt of de kapitaalmarkt.

Je illustreert de goederen- en dienstenstroom en de geldstroom in de economische kringloop met een voorbeeld.

Je leidt per economische actor in de kringloop de macro-economische identiteiten af :

- gezinnen: $Y = T + C + S$
- bedrijven: $Y = C + I + G + (X - M)$ of $Y = C + I + G + NX$
- financiële instellingen : $S + T = I + G + X - M$ of $(S - I) + (T - G) = (X - M)$

Y = inkomen

T = belastingen

C = consumptie

S = sparen

I = investeringen

G = overheidsbestedingen

X = export

M = import

NX = netto-export

Je berekent op basis van de gelijkheden ontbrekende cijfergegevens in een economische kringloop.

Je leidt op basis van cijfergegevens in een economische kringloop het nationale spaarsaldo, het begrotingssaldo en het handelsbalanssaldo af.

Je licht tekortkomingen van het klassieke kringloopmodel toe.

Je licht alternatieve modellen voor de economische kringloop toe en omschrijft waarom deze voor duurzame economische ontwikkeling zorgen.

De alternatieve modellen zijn:

- de circulaire economie
- de donuteconomie

Je verklaart waarom een circulaire economie een antwoord kan bieden op een continue economische groei.

Je omschrijft wat 'maatschappelijk verantwoord ondernemen' is.

Je licht de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (Sustainable Development Goals of SDG's) toe.

Je past de SDG's toe op concrete situaties.

Bruto binnenlands product

Je licht de samenstelling van het bruto binnenlands product of bbp toe. Je evalueert economische groei als indicator voor welvaart en welzijn.

- Je licht het begrip toegevoegde waarde toe.
- Je berekent de toegevoegde waarde van het eindproduct, de bruto- en netto toegevoegde waarde van een onderneming in een bedrijfskolom.
- Je licht het begrip bbp toe.
- Je berekent het bbp volgens de productiebenadering in een voorbeeldsituatie.
- Je licht het verschil tussen het nominale bbp (bbp tegen lopende prijzen of werkelijke prijzen) en het reële bbp (bbp tegen constante prijzen of in kettingeuro's) toe.
- Je beschrijft het onderscheid tussen het bbp, het bnp en het nationaal inkomen.
- Je licht statistieken in verband met het bbp van de Nationale Bank van België toe.
- Je licht het begrip economische groei toe.
- Je berekent de procentuele groei van het bbp of de economische groei op basis van statistieken.
- Je vergelijkt de economische groei van België met de economische groei in andere landen op basis van statistieken. Je interpreteert de vergelijking tussen landen.
- Je licht het nut van economische groei toe.
- Je licht de determinanten van economische groei – kapitaal, arbeid, technologie – toe.
- Je licht het belang van innovatie als motor van economische groei en als disruptieve factor toe.
- Je licht welvaart en welzijn toe.

- Je licht het bbp (per capita) als welvaartsindicator toe.
- Je licht de tekortkomingen van het bbp (per capita) als welvaartsindicator toe.
- Je benoemt welvaart- en welzijnsindicatoren en licht de indicatoren toe: HDI (Human Development Index), BNG (Bruto Nationaal Geluk), SSI (Sustainable Society Index), EPI (Environmental Performance Index).

Productmarkt

Keuzegedrag van de consument en producent

De consument kiest voor producten die maximaal in zijn behoeften voorzien. De producent streeft bij het produceren naar een maximale winst. Uit het keuzegedrag van de consumenten leid je de vraag af, uit het keuzegedrag van de producenten leid je het aanbod af.

- Je leidt de individuele vraagcurve af vanuit de optimale goederencombinatie.
- Je stelt de individuele vraagcurve grafisch voor op basis van cijfergegevens.
- Je licht het verloop van de vraagcurve toe.
- Je leidt de collectieve vraagcurve af uit de individuele vraagcurven.
- Je stelt de collectieve vraagcurve grafisch voor op basis van cijfergegevens.
- Je licht een beweging op de vraagcurve toe, stelt ze grafisch voor en verklaart ze.
- Je licht een verschuiving van de vraagcurve toe, stelt ze grafisch voor en verklaart ze.
- Je leidt de individuele aanbodcurve af vanuit de optimale productiegrootte.
- Je stelt de individuele aanbodcurve grafisch voor op basis van cijfergegevens.
- Je licht het verloop van de aanbodcurve toe.
- Je leidt de collectieve aanbodcurve af uit de individuele aanbodcurven.
- Je stelt de collectieve aanbodcurve grafisch voor op basis van cijfergegevens.
- Je licht een beweging op de aanbodcurve toe, stelt ze grafisch voor en verklaart ze.
- Je licht een verschuiving van de aanbodcurve toe, stelt ze grafisch voor en verklaart ze.

Je beschikt over de nodige voorkennis:

Je kent het begrip 'optimale goederencombinatie van de consument'.
Je kan de optimale goederencombinatie grafisch bepalen.

Je kent het begrip 'optimale productiegrootte van de producent'.

Je kan de optimale productiegrootte grafisch bepalen.

Prijsvorming en marktevenwicht op de productmarkt met volkomen concurrentie

Je analyseert het marktmechanisme op een competitieve markt. Je gaat na wat de invloed op de vraag of het aanbod is van verschillende factoren zoals prijs, inkomen van de consument, technologische vooruitgang.

Je onderzoekt in welke mate de vraag en het aanbod reageren op een prijswijziging.

Je licht de kenmerken van een perfect competitieve markt of markt met volkomen concurrentie toe:

- aantal marktpartijen
- markttransparantie
- toetredingsmogelijkheden
- mate van productdifferentiatie

Je herkent op basis van een gegeven casus een perfect competitieve markt.

Je licht de impact op de prijszetting bij volkomen concurrentie -producent is prijsnemer- toe.

Je licht de prijsvorming bij volkomen concurrentie op basis van de wet van vraag en aanbod toe.

Je bepaalt grafisch het marktevenwicht – de evenwichtshoeveelheid en de evenwichtsprijs- bij een gegeven vraag en aanbod.

Je berekent het marktevenwicht – de evenwichtshoeveelheid en de evenwichtsprijs- bij een gegeven vraag- en aanbodfunctie.

Je benoemt de factoren die de vraag beïnvloeden: het aantal consumenten, het inkomen van de consumenten, de voorkeur van de consumenten en de prijs van andere goederen.

Je benoemt de factoren die het aanbod beïnvloeden: het aantal producenten en de kosten voor producenten.

Je analyseert grafisch de gevolgen van een verschuiving van vraag- en/of aanbodcurve op het marktevenwicht.

Je analyseert grafisch de invloed op het marktevenwicht van een wijziging van inkomen.

Je analyseert grafisch de invloed op het marktevenwicht van een wijziging van voorkeuren.

Je analyseert grafisch de invloed op het marktevenwicht van een wijziging van het aantal

aanbieders.

Je analyseert grafisch de invloed op het marktevenwicht van technologische ontwikkelingen.

Je analyseert grafisch de invloed op het marktevenwicht van een wijziging in de productiekosten.

Je analyseert grafisch de invloed op het marktevenwicht van een wijziging in de prijs van substitutiegoederen of in de prijs van complementaire goederen.

Je licht het welvaartsoptimum volgens Pareto toe.

Je stelt het Pareto-optimum grafisch voor.

Je licht het consumenten- en het producentensurplus van Marshall, de totale welvaart toe.

Je bepaalt grafisch het consumenten- en producentensurplus en de totale welvaart bij een gegeven marktprijs.

Je berekent de prijselasticiteit van de vraag:

$$E_P^V = \frac{\text{procentuele verandering van de gevraagde hoeveelheid}}{\text{procentuele verandering van de prijs}}$$

$$E_P^V = \frac{\frac{Q_{v1} - Q_{v0}}{Q_{v0}}}{\frac{P_1 - P_0}{P_0}}$$

P_0 = aanvangsprijs P_1 = nieuwe prijs Q_{v0} = gevraagde hoeveelheid bij p_0 Q_{v1} = gevraagde hoeveelheid bij p_1

Je interpreteert de prijselasticiteit van de vraag.

Je analyseert het effect van een prijswijziging op een (unitair) elastische en een inelastische vraag.

Je legt het verband tussen de prijselasticiteit van de vraag en de helling van de vraagcurve.

Je legt het verband tussen de prijselasticiteit van de vraag en het soort goederen:

- gewone goederen
- inferieure goederen
- substitueerbare goederen
- complementaire goederen

Je berekent de prijselasticiteit van het aanbod:

$$E_P^A = \frac{\text{procentuele verandering van de aangeboden hoeveelheid}}{\text{procentuele verandering van de prijs}}$$

$$E_P^A = \frac{\frac{Q_{a1} - Q_{a0}}{Q_{a0}}}{\frac{P_1 - P_0}{P_0}}$$

P_0 = aanvangsprijs

P_1 = nieuwe prijs

Q_{a0} = aangeboden hoeveelheid bij P_0

Q_{a1} = aangeboden hoeveelheid bij P_1

Je interpreteert de prijselasticiteit van het aanbod.

Je analyseert het effect van een prijswijziging op een (unitair) elastisch en een inelastisch aanbod.

Je legt het verband tussen de prijselasticiteit van het aanbod en de helling van de aanbodcurve.

Marktvormen met onvolkomen concurrentie

Goederen en diensten kunnen ook verhandeld worden op markten met onvolkomen concurrentie. De marktvorm zal bepalen hoe de prijs en hoeveelheid tot stand komen. Je licht de verschillende marktvormen met onvolkomen concurrentie toe en gaat na hoe het marktmechanisme werkt op de markten met onvolkomen concurrentie.

Je licht de criteria die bepalen hoe er geconcentreerd wordt op de markt toe:

- aantal marktpartijen
- markttransparantie
- toetredingsmogelijkheden
- mate van productdifferentiatie

Je herkent op basis van een gegeven casus onvolkomen competitieve marktvormen: monopolie, oligopolie en monopolistische concurrentie.

Je licht de impact op de prijszetting bij onvolkomen competitieve marktvormen – is de producent prijszetter of prijsnemer – toe.

Je stelt de prijsvorming bij monopolie en oligopolie en monopolistische concurrentie grafisch voor en licht deze toe.

Je licht prijsstarheid bij oligopolie toe.

Overheidsingrijpen op de productmarkt

De overheid grijpt in op de competitieve markt indien ze van oordeel is dat de marktprijs of de verhandelde hoeveelheid niet wenselijk is voor de consument of producent. De overheid treedt op bij marktfalen en bij misbruik van marktmacht door ondernemingen. Daarnaast biedt de overheid ook collectieve goederen en diensten aan. Je licht het overheidsingrijpen op de markt van goederen en diensten toe.

Je benoemt de oorzaken van marktfalen en licht de oorzaken toe:

- marktfalen door externaliteiten: positieve en negatieve externe effecten
- marktfalen door asymmetrische informatie
- marktmacht, kartelvorming
- collectieve behoeften

Je illustreert de impact van externe kosten met betrekking tot het prijsmechanisme.

Je illustreert de impact van positieve externaliteiten m.b.t. het prijsmechanisme.

Je benoemt en beschrijft de instrumenten voor tussenkomst van de overheid bij marktmacht en marktfalen:

- belastingen, Pigouvianse heffing
- subsidies
- verhandelbare vergunningen, emissiehandel
- antitrustbeleid en mededingingsbeleid
- minimum- en maximumprijszetting
- productiequota

Je licht het effect van deze overheidstussenkomsten op het marktevenwicht, het consumentensurplus, het producentensurplus en de welvaart toe.

Je beschrijft het falen van het marktmechanisme voor collectieve behoeften.

Je licht het vrijbuitersprobleem toe.

Je beschrijft, illustreert en herkent publieke goederen.

Je onderscheidt zuiver publieke en quasi-publieke goederen.

Je deelt goederen op in categorieën op basis van rivaliteit en exclusiviteit:

- private goederen
- gemeenschappelijke goederen
- clubgoederen
- zuiver publieke goederen

Conjunctuur

De conjunctuurbeweging en conjunctuurindicatoren

In de economie wisselen goede tijden af met slechte tijden. Je beschrijft de conjunctuurschommelingen in samenhang met de conjunctuurindicatoren.

Je licht het begrip conjunctuur(beweging) toe.

Je benoemt de verschillende fasen in de conjunctuurbeweging: expansie, boom, recessie, depressie, contractie, slump, herstel, trend, laagconjunctuur, hoogconjunctuur, crisis.

Je stelt de conjunctuurbeweging grafisch voor en duidt de verschillende fasen aan.

Je onderscheid kenmerken van laag- en hoogconjunctuur.

Je licht het verschil tussen endogene en exogene verklaringen voor conjunctuurschommelingen toe.

Je licht conjunctuurindicatoren toe:

- consumentenvertrouwen
- ondernemersvertrouwen
- investeringen
- werkloosheid
- faillissementen
- beursindex
- inflatie
- intrestvoeten

Je deelt de conjunctuurindicatoren op in kwantitatieve en kwalitatieve indicatoren.

Je licht de evolutie van de conjunctuurindicatoren tijdens de verschillende conjunctuurfasen toe.

Je licht effecten van de verschillende conjunctuurfasen op het sociaaleconomisch leven toe.

Inflatie

Het algemene prijspeil in de economie kan stijgen of dalen. Je licht oorzaken en gevolgen van inflatie en deflatie toe. Je onderscheid de soorten inflatie. Je licht de meetinstrumenten - indexcijfers - toe.

Je licht de begrippen inflatie en deflatie toe.

Je benoemt de soorten inflatie op basis van de oorzaken:

- bestedingsinflatie of vraaginflatie
- kosteninflatie of aanbodinflatie
- importinflatie
- monetaire inflatie
- structurele inflatie
- conjuncturele inflatie
- krimpinflatie of shrinkflation
- bekneppeling

Je licht de oorzaken en gevolgen van inflatie toe.

Je licht de oorzaken en gevolgen van deflatie toe.

Je licht toe hoe inflatie gemeten wordt.

Je licht de inflatiemaatstaven toe.

- CPI of consumptieprijsindex
- gezondheidsindex
- afgevlakte gezondheidsindex

Je licht toe hoe de CPI of consumptieprijsindex wordt berekend.

Je licht het begrip spilindex toe.

Je licht de loonindexering toe.

Je licht het monetair beleid – rentebeleid en minimumreserves- van de ECB om prijsstabiliteit te handhaven toe

Je licht de maatregelen van de nationale overheid – rechtstreeks en onrechtstreeks prijsbeleid - om inflatie te bestrijden toe.

Internationale handel

Invloed van de overheid op internationale handel

Je licht toe op welke manieren de overheid internationale handel kan belemmeren en stimuleren.

Je licht toe waarom de overheid internationale handel soms belemmert:

- vergeldingsargument
- zelfvoorzieningsargument
- tewerkstellingsargument
- duurzaamheidsargument
- gezondheidsargument

Je licht toe hoe de overheid internationale handel beperkt door handelsbelemmeringen:

- tarifaire belemmeringen
 - invoerrechten
 - productsubsidies
 - exportsubsidies
- niet-tarifaire belemmeringen
 - importquotum
 - exportquotum
 - administratieve en technische vereisten
 - embargo

Je ontleedt grafisch het gevolg op het marktevenwicht van handelsbelemmeringen (op de markt van het importerende land en op de markt van het exporterende land).

Je licht de afbouw van protectionisme via samenwerkingsverbanden toe.

Je licht de samenwerkingsverbanden toe:

- vrijhandelszone
- douane-unie
- gemeenschappelijke markt
- economische unie
- monetaire unie

Je licht het begrip handelsbalans toe.

Je trekt besluiten over de internationale handel op basis van de cijfers.

Je berekent en interpreteert de invoerquote en de uitvoerquote van een land.

Je berekent het saldo van de handelsbalans.

Je berekent of een land een handelsoverschot of een handelstekort heeft.

Rol van de wisselkoers bij internationale handel

De wisselkoers tussen verschillende munten speelt een rol bij internationale handel. Je licht toe wat een wisselkoers is, welke soorten wisselkoersen er zijn. Je beschrijft het wisselkoersrisico bij internationale handelstransacties.

Je licht het begrip wisselkoers toe.

Je maakt berekeningen met wisselkoersen.

Je licht de partijen op de valutamarkt toe.

Je licht de prijsvorming op de wisselmarkt toe.

Je omschrijft wanneer er zich een depreciatie of appreciatie van een munt voordoet.

Je licht het wisselkoersrisico bij internationale handel toe.

Je beschrijft de invloed van inflatie, renteversillen en onverwachte gebeurtenissen op de wisselkoers.

Je licht wisselkoerssystemen toe, je vergelijkt wisselkoerssystemen:

- vlottende wisselkoersen
- vaste of stabiele wisselkoersen

Onderzoekscompetenties

Je doorloopt een onderzoekscyclus in samenhang met inhouden van deze vakfiche zoals marktwerking en rol van de overheid, economische groei en welvaart(sindicatoren), internationaal handelsverkeer.

De fasen van een onderzoekscyclus zijn:

- Oriënteren:
 - welke onderzoeksvraag past bij het onderzoek?
 - Welke hypothese kan bij dit onderzoek horen?
- Voorbereiden:
 - Welke gegevens of bronnen heb je nodig om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden?
 - Welke onderzoeksmethode ga je gebruiken?
 - Stel een onderzoeksplan of stappenplan op.

- Uitvoeren:
 - Je voert het onderzoeksplan of stappenplan uit.
 - Je voert de nodige berekeningen uit.
 - Je voert een experiment uit.
 - Je analyseert de gegevens.
- Rapporteren:
 - Wat kan besluiten?
 - Wat is het resultaat van het onderzoek?
 - Wat is de betekenis van het resultaat en de conclusie?
 - Reflecteer over het verloop van je onderzoek.

Oriënteren: welke onderzoeksvraag of hypothese hoort bij het onderzoek?

Je kiest een gepaste onderzoeksvraag of hypothese op basis van de inhoud en de gegeven criteria.

De criteria zijn:

De onderzoeksvraag is ...	dit wil zeggen
open	De onderzoeksvraag is een open vraag.
enkelvoudig	De onderzoeksvraag gaat over 1 onderwerp, 1 probleem dat wordt onderzocht.
objectief	De onderzoeksvraag geeft geen blijk van een overtuiging of mening.
haalbaar	De onderzoeksvraag gaat over een uitvoerbaar onderzoek ervan uitgaande dat voldoende tijd en middelen beschikbaar zijn.
onderzoekbaar	De onderzoeksvraag is geen opzoekvraag en niet direct oplosbaar.
relevant	De onderzoeksvraag beantwoorden draagt bij aan bestaande kennis over het onderwerp.

Deze criteria krijg je ook tijdens het examen.

Informatie over het examen

Zo ziet het examen eruit

Je legt het examen af in het examencentrum in Brussel. Het examen duurt 120 minuten.

Het digitale examen bestaat uit gesloten en open vragen. Er zijn verschillende vraagtypes: invulvragen, sleepvragen, dropdownvragen, meerkeuzevragen ... Elk vraagtype heeft een eigen instructiezin, die aangeeft wat je precies moet doen.

Tijdens het examen mag je gebruik maken van spellingscontrole, een eenvoudig woordenboek en digitale rekenapps. We raden je aan om thuis te oefenen met deze hulpmiddelen. Je vindt op de website ook een oefenexamen waarmee je de verschillende vraagtypes kan inoefenen. Uiteraard is dit geen echt examen: de bedoeling is dat je de techniek van de digitale vraagtypes in de vingers krijgt. Alle info om je voor te bereiden vind je op onze website: [Voorbereiden op je examen bij de Examencommissie secundair onderwijs](#).

Dit neem je mee

Je identiteitskaart of een geldig alternatief. In het examenreglement vind je wat geldige alternatieven zijn.

Je laat al je persoonlijke spullen achter in een locker in de onthaalruimte.

Als je een gsm/smartphone of smartwatch, maar ook cursusmateriaal of samenvattingen bij hebt in de examenruimte beschouwen we dit als examenfraude.

Dit krijg je van ons

Je krijgt van ons het materiaal dat je nodig hebt om je examen te maken:

- een balpen en kladpapier
- hoofdtelefoon

In je examen zitten links naar de websites die je mag gebruiken tijdens je examen, zoals een online rekenmachine, het digitale woordenboek en de spellingscontrole.

Zo verloopt het examen

Je meldt je aan bij de balie met je identiteitskaart of een geldig alternatief.

In het examenlokaal zelf mag je geen persoonlijke spullen bij je hebben. Na je aanmelding aan het onthaal berg je daarom je jas, je tas of rugzak én je gsm op in een locker.

Je leest de instructies op de examencomputer en tikt de code van de examensticker in om je examen te starten.

Als je klaar bent, sluit je je examen af met de knop beëindigen. Dat kan ten vroegste 15 minuten na de start van het examen. Geef je kladblad af aan de toezichter.

Zo beoordelen we je examen

Er is geen giscorrectie.

onderdeel	gewicht
de economie als systeem	17,5 %
productmarkt	40 %
conjunctuur	15 %
internationale handel	17,5 %
onderzoekscompetenties	10 %

Met deze leermaterialen kan je studeren

De Examencommissie stelt geen studiematerialen ter beschikking. Je kan studiemateriaal kopen in een (online) boekhandel of ontlenen en raadplegen in een bibliotheek. De bibliotheken van de lerarenopleiding aan de universiteit of de hogeschool bieden heel wat leermiddelen aan.

We hebben voor jou een selectie gemaakt van interessante boeken, websites en ander materiaal. Uiteraard mag je ook ander studiemateriaal gebruiken.

Let op! Mogelijk is bepaald studiemateriaal niet langer verkrijgbaar of zijn de meest recente werken nog niet opgenomen. Ook websites veranderen soms van naam of worden aangepast. Als je niet op de juiste website terechtkomt, kan je die proberen te vinden via een goede zoekmachine.

Leerboeken en methodes

Methode	Uitgeverij	Gegevens
Buzz & Trade 5 commerciële organisatie	Plantyn	www.plantyn.com
Buzz & Trade 6 – deel A	Plantyn	www.plantyn.com
Lift 5/6 D/A Algemene economie	Van In	www.vanin.be

Websites

Website	Hoe kan deze site je helpen? Wat vind je hier?
https://stat.nbb.be/	statistieken bbp en economische groei Nationale Bank van België
https://www.abh-ace.be/nl	statistieken buitenlandse handel